

Kerkuk türkmenleriniň eye, garabasma we al kakma bilen baglanyşykly yrym-ynançlary

Category: Kitapcy,Sözler,Taryhy makalalar

написано kitapcy | 22 января, 2025

Kerkuk türkmenleriniň eye, garabasma we al kakma bilen baglanyşykly yrym-ynançlary Erbildäki türkmenleriň we gyrmancalaryň zyýarat edýän Kaka Berzinji mazary, dälileri açýan bir şyhyň ojagydyr. Zyýaratçylaryň peşgeş diýip getirýän zatlary bu ojaga getirilýän däli hassalary baglayarlar. Bu ojakdan çykýan müritler hem keramatly bolýarlar. Ojakda şyhyň mazary bardyr.

Anadolynyň köp ýerinde, has hem Gündogar Anadolyda mazara zyýarat arkaly hassany baglamak bilen açýan däp-dessur bar. Aýratyn-da ýarawsyz çagalarda, bu dini ynanç ulanylýar. Biziň pikirimize görä, ynsan syrkaw bolan ruhuny, güýcli diýip ynanylýan mazara baglap, özünü oña berýär. Şuňa meňzes sagalmak görnüşi yslamdan ozal türk ynançlarynda hem bar. Bitlisde uzak ýyllar dowam eden bir ynanç bar. Akly ýerinde bolmadyk ýa-da ýarawsyzlyklaryndan ejir çekýän çagalaryny «Şeýhul-Garyp» mazaryna getirip zynjyrlaýarlar. Çaganyň gutuljakdygyna ynanýarlar.

Ynsanyň durmuşynda jynlaryň hem täsiriniň ýetýändigi hakynda ynanç bar. Kerkukda türkmenlerde we gyrmancılarda ýaşalmaýan ýerleriň ynamsyzlygy, howpludygy bilen bagly ynanç bar. Bu ynanç Gündogar Anadolyda hem ýaýran. Bitlisde Husrow Paşa çayynyň üstündäki Şeýtan Bazary atly köpri bilen dahyllı hem şeýle ynanç bar.

Gara eýeler, garabasalaklar, Erbil Kerkukda gyrmancılarda we türkmenleriň arasynda Ala Parşa diýip atlandyrylýar. Enäni we çagany garabasalakdan gorany üçin gyzyl bir lentany enäniň maňlaýyna dañýarlar, kyrk gün geçmedik aýal we çaga öýden çykarylmaýar.

Çaga başga zadyň ysyny almasyn diýip, öye atyr, odekolon sepýärler. Şeýlelikde, jynyň kakmagynyň ýa-da basmagynyň, gorkulýan erbet ruhuň, gara eýäniň öňünin alynjakdygyna ynanýarlar. Kyrk, çileden çykmadyk çaganyň ysyny almajakdyklaryna, öňüne geçiljekdigine ynanýarlar. Şeýle hem kyrkcileden çikan çaganyň kyrkcileden çykmadyk çagany bogup biljegine ynanýarlar. Kyrkcileden çykmadyk çagany goramak üçin bir ýüpe sarymsak sürtülip, onuň boýnundan asylýar. Şeýdip, kyrkcileden çikan çaganyň ysynyň gizlenjekdigine ynanýarlar. Garabasma azeri türkmenlerinde hem ulanylýar. Kyrkcileli çaga hakyndaky ynançlar Gündogar Anadolyda hem giňden ýaýrandyr. Garabasma köne türki ynanjynda hem dini durmuşda bar. Kerkukda oglan çagalar üçin doga-dileg edilende, aýdylýan sözler bize halk ynanjynyň jümmüşinden gyzykly habarlar berýär.

Şerri – şeýtandan,
Kurru buhtenden,
Haýasyz arwatdan,
At şerinden,
Ot şerindeb,
Ýykylmyş diwardan,
Guduzlan köpekden,
Bekle sen, sakla sen,
Oglumy, eý, Allahym!

Doga-dileg eden ene ogly üçin şeýtanyň, atyň, otuň, ýeriň we asmanyň şerini howply hasap edýär, bu şerlerden Allanyň goramagyna sygynýar.

Demirgazyk Yrakda türkmenler we gyrmancılar garabasmadan goranmak üçin ot ýakýarlar. Soky döwýärler, ýassygyň aşağına monjuk dakýarlar.

Oduň we deňziň gadymy türki ynanjyndandygyny bilyaris. Şeýle hem Gök Taňry ynanjynda gara eýeleri kowmak üçin ürküzýän sesler çykarylýar. Gündogar Anadolyda Gün tutulan wagty halk, aýratyn hem çagalar legeniň düýbüne urýarlar, erkekler bolsa howa ot zyňýarlar. Demirgazyk Yrakda türkmenleriň we

gyrmançlaryň gorkýan başga bir eýesi Feriştahdyr. Feriştah bir pirdir. Pir häsiýetinde görülýär. Feriştah belli öýlerde görünýär. Aýratyn-da, dindar bolan öylere gelýär. Öýün içindäkilere hiç zat diýmeýär. Emma öydäki ynsanlar serhoş ýada gusulsyz, ini pæk däl halatynda gezýän bolsalar, olary kakyp biler. Has hem köne taryhy öýlerde görülýär. Kerkukda-da görülýär diýlip köp eşidilýär.

Benzeji-Süleýmaniýe arasynda Erbadyň golaýynda Ferişden-Ejinden atly bir eýe bardyr. Muny gören kişi «Bismilla» we üç gezek «tüf-tüf-tüf» diýer. Feristen-Ejinde, oňa meñzes ynançlaryň Gündogar we Günorta-gündogar Anadolyda hem barlygy anyklandy.

Demirgazyk Yrakda ýaňy çaga dogran aýalyň hapasy suwa zyñylýar ýa-da gömülýär. Gaziantep ýakynlarynda hapa gan, akyp barýan suwa zyñylýar. Bu ýerde suwuň tämizleýji, arassalaýy we goraýy syatlary gadymy ynançlar bilen birleşýär.

Gara eýelerden goranmagyň ýollaryndan biri hem olary ýalnyşdymakdyr. Türkmen we gyrmanc ynançlarynda erkek çagasy durmaýan maşgala oňa gyzyň eşiklerini geýdirýärler. Erkek çaga zyýan berjek bolýan gara eýe aňkaryp, çaga ondan halas bolýar. Şol maksat bilen erkek çaganyň saçy uzaldylyp, ony gyz ýaly edip bezeýärler.

Gara eýe, diňe şol milletiň dilini bilýär, başga milletiň dilini bilmeýär diýip ynanylýar. Şoňa görä, çaganyň ene-atasy gara eýelerden goranmak üçin başga bir milletiň adyny goýýarlar. Feriştahdan we jynlardan çagalaryny goramak üçin olara erbet at goýýarlar. Çaga dünýä gelen wagty gapynyň öñünden geçip barýan haýwanyň adynyň goýulýan wagty hem bolýar.

Çagasy durmaýan maşgalalarda, erkek çagy gyz eşiginin geýdirilmegi, saç goýberilmegi ýaly ynançlar Agry etraplarynda hem duş gelýär.

Karsda çagany görünmeýän erbetliklerden goramak üçin, oňa belli bir ýaşa barýança erbet, ýaramaz at, lakamlar dakýarlar. Radloff gazaklarda we gyrgyzlarda «kel» ýaly çaga atlarynyň dakylmagy çagany ýaman niýetli ruhlardan goramak üçin goýulýandygyny aýdýar.

Ýaþar Kalafat we Ahmet Doganyň «Kerkuk türkmenleri» eserinden alyndy. Taryhy makalalar